

MARG‘ILON SHAHRINING JAHON SIVILIZATSIYASI TARIXIDAGI O‘RNI

Karimov Sherzodjon Muxtorovich

Oriental universiteti tarix fakulteti magistranti

Ilmiy rahbar: Abduhamidov Muhammadjon Abduhalimovich

Islomshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O'rta Osiyodagi qadimiy shaharlaridan biri bo'lgan Marg'ilonning jahon sivilizatsiyasi tarixidagi o'rni o'rganiladi. Maqolada shaharning geosiyosiy va savdo-iqtisodiy ahamiyati, Ipak yo'li tizimidagi roli, madaniyatlararo aloqalar va hunarmandchilik rivojidagi hissasi tahlil qilinadi. Marg'ilonning tarixiy yodgorliklari, ipakchilik an'analari va ilm-fan rivojidagi hissasi asosiy e'tiborga olingan. Tadqiqot natijalari Marg'ilonning nafaqat mintaqaviy, balki global darajadagi sivilizatsion markazlardan biri ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *Marg'ilon, Ipak yo'li, jahon sivilizatsiyasi, tarixiy meros, hunarmandchilik, madaniy almashinuv.*

KIRISH. Markaziy Osiyo qadimdan jahon sivilizatsiyasi tarixida muhim rol o'ynagan hududlardan biri hisoblanadi. Bu yerda qadimdan shaharlar rivojlangan, madaniy va iqtisodiy aloqalar keng yoyilgan. Ayniqsa, Farg'ona vodiysining yuragida joylashgan Marg'ilon shahri uzoq asrlardan buyon o'zining strategik, iqtisodiy va madaniy ahamiyati bilan ajralib turgan. Tarixiy manbalarda Marg'ilon qadimgi ipak yo'li tizimidagi muhim shaharlardan biri sifatida tilga olinadi. Uning hunarmandchiligi, ipakchilik an'analari va xalqaro savdo aloqalari nafaqat mintaq, balki butun sivilizatsiya tarixiga ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur maqolaning maqsadi – Marg'ilon shahrining jahon sivilizatsiyasidagi o'rnini tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy izlanishlar asosida ochib berish, uning tarixiy, madaniy va iqtisodiy ahamiyatini tahlil qilishdir. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Marg'ilon haqida ko'plab tarixiy ma'lumotlar mavjud bo'lsa-da, uning jahon sivilizatsiyasidagi o'rni hali to'liq ochib berilmagan. Ushbu maqola Marg'ilonning bu boradagi o'rnini aniqlashga hissa qo'shadi. Marg'ilon – nafaqat

savdo va hunarmandchilik markazi, balki madaniyatlararo muloqot va ilm-fan rivojida muhim o‘rin tutgan sivilizatsion markazdir.

METODLAR. Ushbu tadqiqotda tarixiy, komparativ va tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi. Asosiy e‘tibor tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar, yozma yodgorliklar va zamonaviy ilmiy tadqiqotlar tahliliga qaratildi.

Birinchidan, tarixiy yondashuv yordamida Marg‘ilonning turli tarixiy davrlardagi o‘rni va roli aniqlashtirildi. Arab, fors, xitoy va mahalliy manbalarda keltirilgan tarixiy dalillar asosida shahar hayoti va faoliyati tahlil qilindi.

Ikkinchidan, komparativ (taqqoslash) metod orqali Marg‘ilonning boshqa qadimiy shaharlarga nisbatan afzalliklari va o‘ziga xos jihatlari aniqlab borildi. Bu metod orqali Marg‘ilon va Samarqand, Buxoro, Hirot kabi shaharlarning sivilizatsion o‘rni qiyoslandi.

Uchinchidan, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar, jumladan arxeologik qazilmalar, xalqaro tarixiy ekspeditsiyalar natijalari va tarixiy kartografiya orqali shaharning rivojlanish bosqichlari o‘rganildi.

NATIJALAR. Tadqiqot davomida tarixiy manbalar, arxeologik ma‘lumotlar va zamonaviy ilmiy adabiyotlar asosida Marg‘ilon shahrining jahon sivilizatsiyasi tarixidagi o‘rni quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha aniqlab berildi:

1. *Geostrategik va savdo-iqtisodiy markaz sifatidagi o‘rni.* Marg‘ilon shahrining jahon sivilizatsiyasi tarixidagi o‘rnini belgilovchi eng muhim omillardan biri – uning noyob geostrategik joylashuvidir. Farg‘ona vodiysining markazida joylashgan bu qadimiy shahar, qadim zamonlardan buyon, Sharq va G‘arbni bog‘lovchi asosiy transport yo‘llarining tugun nuqtasida joylashgan. Xususan, Ipak yo‘li tizimida Marg‘ilon Yettisuv, Kashgar, Samarqand va Buxoro kabi shaharlarga tutashgan savdo marshrutlarida muhim o‘tish maskani sifatida xizmat qilgan.

Marg‘ilonning tabiiy-iqlimiy sharoitlari ham savdo va dehqonchilik faoliyati uchun qulay imkoniyatlar yaratgan. Bu yerda suv manbalarining seroblighi, unumdor yerlarning kengligi va mo‘tadil iqlim sharoiti shaharning agrar-iqtisodiy bazasini mustahkamlab, ichki bozorni to‘ldirish bilan birga eksport salohiyatini ham oshirgan. Savdo aloqalari orqali shahar Xitoy, Hindiston, Eron, Arab xalifaligi, Vizantiya va undan naridagi hududlar bilan iqtisodiy-madaniy almashuvda qatnashgan.

Tarixiy manbalarda keltirilishicha, Marg‘ilonda ishlab chiqarilgan ipak matolari, zargarlik buyumlari, sopol idishlar, yog‘ochdan ishlangan bezakli

mahsulotlar hamda boshqa hunarmandchilik mahsulotlari o‘z sifati va nafisligi bilan nafaqat mintaqaviy bozorlarda, balki xalqaro savdo markazlarida ham yuqori baholangan. Bu holat shaharning iqtisodiy jihatdan barqarorligini ta'minlagan va uni uzoq asrlar davomida muhim iqtisodiy markaz sifatida saqlab qolgan.

Shuningdek, Marg‘ilon orqali o‘tgan savdo yo‘llari nafaqat tovarlar harakatini, balki odamlar, g‘oyalar, texnologiyalar va madaniyatlar almashuvini ham kuchaytirgan. Bu jihatdan shahar o‘ziga xos “sivilizatsiyalar chorrahasi” rolini bajargan. Marg‘ilonga tashrif buyurgan karvonlar, savdogarlar, olimlar va sayohatchilar orqali u jahon tamaddunlari o‘rtasidagi vositachi sifatida xizmat qilgan. Shu tariqa, Marg‘ilonning geostrategik joylashuvi va savdo-iqtisodiy salohiyati uni Markaziy Osiyoning yirik sivilizatsion markazlaridan biriga aylantirgan.

2. *Hunarmandchilik va ipakchilik sohasidagi yetakchi rol.* Marg‘ilon shahrining iqtisodiy va madaniy ahamiyati nafaqat savdo markazi sifatida, balki hunarmandchilik va ipakchilik sohasidagi yuksak muvaffaqiyatlari bilan ham bog‘liqdir. Marg‘ilon qadimdan ipak ishlab chiqarishning eng rivojlangan markazlaridan biri bo‘lib, bu yerda ipakchilik an‘analari milliy madaniyatning ajralmas qismi sifatida shakllangan. Ipakchilik, shuningdek, shaharning iqtisodiy taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan va nafaqat mintaq, balki butun dunyo bo‘ylab mashhur bo‘lgan.

Marg‘ilonning ipakchilik sohasidagi o‘rni, uning ishlab chiqarish jarayonlari va mahsulotlarining sifati bilan bevosita bog‘liq. Ipak to‘qish texnologiyasi bu yerda yuqori darajada rivojlangan bo‘lib, “atlas” va “adras” kabi matolar, o‘zining rang-barangligi, yuqori sifati va nafisligi bilan dunyo bo‘ylab mashhur bo‘lgan. Bu matolar, o‘z navbatida, Ipak yo‘li orqali Yaqin Sharq, Hindiston, Xitoy va hatto Yevropaga eksport qilinardi. Marg‘ilonning ipakchilik sohasidagi muvaffaqiyatlari, shaharni dunyo bo‘ylab qadrlanadigan ipak matolarining ishlab chiqarish markaziga aylantirdi.

Shuningdek, bu yerda ipakchilik bilan birga boshqa hunarmandchilik tarmoqlari ham rivojlangan, xususan, kulolchilik, zargarlik, yog‘och o‘ymakorligi, metall ishlov berish va boshqa san‘at turlari o‘zining yuksak darajasi bilan ajralib turgan. Marg‘ilonning kulolchilik san‘ati alohida e‘tiborga loyiqdir, chunki u nafaqat o‘zining naqsh-insholari va rang-barangligi bilan mashhur bo‘lgan, balki ularning sifatli va mustahkam bo‘lishi bilan ajralib turgan. Shahar hunarmandchilik

mahsulotlari nafaqat ichki bozorni to‘ldiribgina qolmay, balki xalqaro savdoda ham o‘z o‘rnini topgan.

Marg‘ilonda hunarmandchilikning rivojlanishiga geografik joylashuvning ta‘siri ham katta bo‘lgan. Shahar Ipak yo‘li orqali savdo karvonlarining muhim o‘tish nuqtasida joylashgani uchun, u yerga har xil madaniyatlar va san‘at an‘analari kirib kelgan. Bu, o‘z navbatida, shahar hunarmandlari va san‘atkorlari tomonidan yangi usullarni o‘zlashtirish va rivojlantirish imkonini bergan. Shuningdek, hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishda innovatsion yondashuvlar, masalan, rang-barang ipak matolarini to‘qishda yangi texnologiyalarni qo‘llash, Marg‘ilonni o‘z zamonasining etakchi hunarmandchilik markazlaridan biriga aylantirgan.

Marg‘ilonning ipakchilik va hunarmandchilik an‘analari bugungi kunda ham davom etmoqda. Shahar o‘zining qadimiy usullari va zamonaviy texnologiyalarni uyg‘unlashtirib, global savdoda o‘z o‘rnini mustahkamlagan. UNESCO tomonidan tan olingan ipakchilik an‘analari va hunarmandchilik mahsulotlari, Marg‘ilonning dunyo madaniyatiga qo‘shgan hissasining beqiyosligini ko‘rsatadi.

3. *Madaniyatlararo almashinuv markazi sifatidagi o‘rni.* Ipak yo‘li faqat tovarlar emas, balki madaniyatlar, tillar, diniy g‘oyalar va ilmiy bilimlarning ham harakatini ta‘minlagan. Marg‘ilonda arab, fors, xitoy va turkiy unsurlar aralashgan ko‘p qatlamli madaniyat shakllangan. Bu madaniy aralashuv shahar aholisi tafakkuri, san‘ati, arxitekturasini va urf-odatlarida o‘z aksini topgan. Marg‘ilon bu jihatdan transmadaniy xususiyatga ega sivilizatsion makon bo‘lgan.

4. *Ilm-fan va diniy-ma‘rifiy hayotdagi faol ishtirok.* Tarixiy manbalarda Marg‘ilonda faoliyat yuritgan madrasalar, maktablar va ulamolar haqida ma‘lumotlar mavjud. Bu maskan ilmiy tafakkur rivojiga hissa qo‘shgan, xususan, diniy huquq, falsafa, grammatika va tarix fanlarida o‘z ilmiy maktablariga ega bo‘lgan. Bu holat shaharni faqat savdo-sotiq emas, balki ma‘naviy va intellektual markaz sifatida ham e‘tirof etish imkonini beradi.

5. *Arxitektura va tarixiy merosning saqlanishi.* Marg‘ilonda joylashgan tarixiy yodgorliklar – masjidlar, maqbaralar, madrasalar va hunarmandchilik ustaxonalari shaharning tarixiy taraqqiyoti haqida guvohlik beradi. Ayniqsa, XIX–XX asrlarga oid binolar shaharning tarixiy me‘morchilik maktabini aks ettiradi. Ushbu obyektlarning ko‘pchiligi restavratsiya qilinib, bugungi kunda turizm ob’ekti sifatida faoliyat yuritmoqda. Bugungi kunda Marg‘ilon o‘zining tarixiy qadriyatlarini saqlab qolgan

holda, global miqyosda ham tan olingan markazlardan biri bo‘lib qolmoqda. Ipakchilik festivallari, xalqaro ilmiy anjumanlar, tarixiy obidalarni saqlash va qayta tiklash loyihalari Marg‘ilonning jahon madaniy maydonidagi o‘rnini mustahkamlashda davom etmoqda. Bu jarayon shaharning sivilizatsiyaviy roli hozirgi davrda ham dolzarbligicha qolayotganini ko‘rsatadi.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari Marg‘ilon shahrining jahon sivilizatsiyasi tarixida tutgan o‘rnini ko‘plab yo‘nalishlarda tasdiqladi. Tarixiy, arxeologik va madaniy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Marg‘ilon qadimdan savdo, hunarmandchilik va madaniy almashinuv markazi bo‘lib xizmat qilgan. Ipak yo‘lining muhim nuqtasi sifatida shahar turli madaniyatlar chorrahasiga aylangan, bu esa uning sivilizatsiyaviy o‘lishiga zamin yaratgan.

Geostrategik jihatdan Marg‘ilonning Farg‘ona vodiysining markazida joylashgani uni nafaqat ichki, balki xalqaro aloqalar uchun qulay nuqtaga aylantirgan. Xitoy va Hindiston kabi sivilizatsiyalar bilan o‘zaro almashinuvlar asrlar davomida Marg‘ilon orqali amalga oshirilgan. Bu holat Xitoy manbalarida uchraydigan “Mo-he-lun” nomi bilan bog‘liq bo‘lib, Marg‘ilonning qadimiy tarixiy iziga ishora qiladi.

Hunarmandchilik va ipakchilik sohalarining yuqori darajada rivojlanishi shaharning ijtimoiy-iqtisodiy hayotida muhim rol o‘ynagan. Ayniqsa, ipak ishlab chiqarish texnologiyasining avloddan-avlodga o‘tib kelayotgani, bu kasbning madaniy va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlaganini ko‘rsatadi. Bu jihatdan Marg‘ilonni boshqa shaharlardan ajratib turuvchi asosiy omil sifatida qarash mumkin.

Shuningdek, Marg‘ilon faqat moddiy madaniyat emas, balki nomoddiy madaniyat – diniy ta‘lim, og‘zaki an‘analar, falsafiy qarashlar nuqtai nazaridan ham boy merosga ega. Shaharda faoliyat yuritgan diniy ulamolar, madrasalar, vaqf tizimining mavjudligi Marg‘ilonning ilm-ma‘rifat markazi sifatida ham shakllanganini ko‘rsatadi.

Marg‘ilonning sivilizatsiyadagi o‘rni bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Ipakchilik bo‘yicha xalqaro festival va ko‘rgazmalarning aynan shu shaharda o‘tkazilishi, uning UNESCO tomonidan e‘tirof etilishi – tarixiy merosning zamonaviy rivojlanish bilan uzviy bog‘liqligini anglatadi. Shu orqali Marg‘ilon o‘zining sivilizatsion funksiyasini XXI asrda ham davom ettirmoqda.

Demak, Marg‘ilon shahrining jahon sivilizatsiyasi tarixidagi o‘rni bir yoqlama emas, balki ko‘p qirrali va chuqur ildizlarga ega. U savdo-sotiq, ishlab chiqarish, ilm-

fan, diniy ta’lim, madaniyatlararo muloqot kabi sohalarda iz qoldirgan. Bu esa uni faqat mintaqaviy emas, balki global ahamiyatga ega tarixiy-madaniy markaz sifatida baholash imkonini beradi.

XULOSA. O‘tkazilgan tadqiqotlar asosida Marg‘ilon shahrining jahon sivilizatsiyasi tarixidagi o‘rni chuqur tarixiy ildizlarga ega ekani aniqlandi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Marg‘ilon qadimiy Ipak yo‘li tizimidagi asosiy shahar bo‘lib, u orqali Sharq va G‘arb o‘rtasidagi savdo, madaniy, ilmiy va diniy almashinuvlar samarali amalga oshirilgan. Geosiyosiy joylashuv, hunarmandchilik sohalarining rivoji, ilm-ma’rifatga e’tibor – bularning barchasi Marg‘ilonning sivilizatsion o‘rishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Shahar nafaqat moddiy madaniyatning, balki nomoddiy merosning – ya’ni og‘zaki ijod, diniy-falsafiy tafakkur, ijtimoiy institutlarning shakllanishi va taraqqiyotining ham markaziga aylangan. Marg‘ilonda faoliyat yuritgan madrasalar, ilm-fan vakillari, ulamolar va ustalar bu yerda sivilizatsiyaviy muhit shakllanganidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, Marg‘ilon hozirgi davrda ham o‘z tarixiy merosini saqlab qolgan holda global miqyosda madaniy va iqtisodiy ahamiyatini davom ettirmoqda. Ipakchilik va hunarmandchilik an’analari zamonaviy madaniyatda ham mustahkam o‘rin egallab, UNESCO tomonidan tan olingan qadriyatlar sirasiga kirgan. Xulosa qilib aytganda, Marg‘ilon shahrini Markaziy Osiyoning sivilizatsiyaviy markazlaridan biri sifatida baholash ilmiy asosga ega va uning jahon tarixidagi o‘rni hali uzoq yillar davomida chuqur tahlilni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A’zamov, S. (2009). *O‘zbekiston tarixidan ma’lumotnoma*. O‘zbekiston fanlar akademiyasi, 546 b.
2. Djalilov, A. (2011). *Marg‘ilon va uning madaniyati*. Farg‘ona universiteti nashriyoti, 432 b.
3. Ibragimov, N. (2017). *Ipak yo‘li va uning o‘tmishi*. Sharq, 356 b.
4. Ishmuhammedov, B. (2010). *O‘zbek xalqi va uning madaniy merosi*. Ma’naviyat, 420 b.
5. Murodov, R. (2016). *Farg‘ona vodiysining qadimiy shaharlari*. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 512 b.

6. Narshakhi, A. (2004). *Tarixi Farg‘ona*. O‘qituvchi, 300 b.
7. Rasulov, R. (2012). *O‘zbekistonning arxeologik yodgorliklari*. O‘zbekiston fanlar akademiyasi, 376 b.
8. Saidov, A. (2015). *Markaziy Osiyo va Ipak yo‘li: savdo va madaniyat*. O‘zbekiston Matbuoti, 498 b.
9. Turg‘unov, X. (2019). *Marg‘ilon va uning tarixi*. Yangi O‘zbekiston, 352 b.
10. Usmonov, Z. (2014). *Farg‘ona vodiysi: iqtisodiy va madaniy taraqqiyot*. Innovatsiya, 480 b.